

ДУХОВНІ ОРІЄНТИРИ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ ІЗ ПРОЕКЦІЄЮ НА СУЧАСНИЙ КУЛЬТУРНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР

У статті досліджено розвиток українських громадських організацій Кирило-Методіївське товариство, “Руська бесіда”, “Просвіта” і їх роль у збереженні суспільно-політичного та літературно-мистецького інформаційного поля в різних історичних умовах із виходом на сучасну дорожню карту формування національної ідентичності.

Ключові слова: громадські організації, літературно-мистецький простір, національна ідентичність.

Ihor Pavlyuk. Spiritual Trends of Ukrainian Public Organizations with Projection on Contemporary Cultural and Informational Space

The publication highlights the development of Ukrainian public organizations “Cyril and Methodius Brotherhood”, “Ruska Besida” (“The Rus’ Club”), “Prosvita” (“Enlightenment”) and their role in preserving and developing the political, literary and artistic information field within different historical conditions. The author connects the issue with the current roadmap of forming the national identity.

Key words: social organizations, literary and artistic space, national identity.

Проблеми національного порозуміння, динамічної рівноваги співіснування всіх суспільних сфер (духовної, політичної, економічної та інформаційної) історично зумовлені тими ж законами, які й означають поняття нації (від латинського *patio* – плем’я, народ) – природно-історичної громади, головними ознаками котрої є спільність території, економічних зв’язків, мови, особливостей культури, характеру.

Тобто територія, мова, культура є одночасно об’єднуючими ферментами нації, але за певних умов можуть стати маркерами деструкції, тріщинами непорозуміння, які приводять до бунтів, революцій, воєн різних рівнів і градацій, що ми можемо просто знайти у світовій та вітчизняній історії, котрі, як відомо, рухаються по колах часопросторової спіралі на тлі однозначного технічного розвитку людства та переходу (за Ф. Фукуямою) культури в цивілізацію, культурну цивілізацію.

Фіксуєчи відповідні суспільно-політичні ситуації в тих чи тих періодах історії, ми можемо вчитися: а) знешкоджувати чи оминати негатив; б) артикулювати позитивні тенденції для всебічного розвитку національних інституцій – сім’ї, держави в контексті їх співжиття з іншими державами, націями, націями-державами у всіх мікро- та макромоделях їх екзистенцій. Тому якщо в незалежних націй роль зрівноважуючих, об’єднуючих суспільних ферментів виконують партії, рухи, профспілкові організації, творчі спілки, то в тоталітарних, колоніальних системах поневолені нації для збереження своєї ідентифікації і загалом виживання зазвичай змушені творити нелегальні товариства, організації, навіть підпільні навчальні заклади та релігійні громади з різними в деталях, але однаковими в принципі програмами, про що можна легко дізнатися в підручниках політології чи політичної історії.

Усе це – дієві вияви, інколи діагноз суспільної хвороби, утраченої динамічної рівноваги, закономірної системи координат у соціумі, власне, кризи довіри націй та їх суспільних інституцій між собою, аж до індивідуальних, особистісних протестів національних репрезентантів, які, врешті, стають символами тих протестних настроїв, рухів, бунтів, революцій, воєн. Це тісно пов’язано, є передвісником чи суб’явищем масштабніших суспільних системних потрясінь у сусідніх державах, у світі загалом. А. Баумейстер зазначає: “Говоряться правильні слова: про демократію, свободу, про європейські цінності, реформи та інших правильні речі. Але чомусь цим словам все менше хочеться довіряти. А хіба можна побудувати громадянське суспільство без довіри? Мені здається, відповідь очевидна...” [1].

Отож такими енергетично місткими суспільно-громадськими мікромодулями збереження-пульсації та імпульсації в часи колоніального існування української нації ставали громадські організації різного рівня легальності, лояльності до націй-імперіалів, як от Кирило-Мефодіївське товариство (1845 – 1847), “Руська Бесіда” (1861 – 1940), товариство “Просвіта” (1868 – до нашого часу), організовані українцями відповідно в Києві, на Буковині та в Галичині. Тобто в різних імперіях, але приблизно в один час на хвилях піднесення “Весни народів” (революції 1848 – 1849 рр. у країнах Європи відомі як “Весна націй”, “Народна Весна”), активізації демократично-визвольних, революційних ідей та рухів, покликаних знищити феодальні форми суспільно-політичного укладу та створити окремі національні держави, щоби потім, у кінці ХХ ст., об’єднатися в Євросоюз, який уже в ХХІ ст. знову переживає відцентрові міждержавні тенденції, що явно ілюструє ходіння історичних модельних подій по колу.

Такі “громадські організації” мають багато спільного в сенсі активної, більш чи менш радикальної або латентної пропаганди, міфологем, квазіпартійних чи й партійних гасел та просто просвітницьких місій, подекуди романтично-утопічних ідей із “ходінням у народ” тощо, а їх відмінності детерміновані належністю до певного часу, географічного простору, обмеженого духовними й фізичними обширами-кордонами впливу тої чи тої імперії та енергетичною місткістю національних інтересів у власне економічній, політичній, духовній сферах буття народу, держави, об’єднання українців світу з перспективою побудови власної незалежної держави, до чого, врешті, ми прийшли в 1991 р.

1. Кирило-Мефодіївське товариство, або ж, як його ще називають, Україно-слов’янське товариство, Кирило-Мефодіївське братство (на честь відомих слов’янських просвітителів Кирила і Мефодія), – таємна політична організація, створена в Києві наприкінці 1845 р., яка діяла до кінця березня 1847 р. і стала каталізатором з’яви на суспільно-політичній арені української різночинної інтелігенції, сповідувала романтичні традиції національного визвольного й автономістського руху, народовладдя, українського панславізму, ставила собі за мету відродження України, рівноправне об’єднання та співробітництво слов’янських народів. Засновниками Товариства стали співробітники Київського та Харківського університетів В. Білозерський, М. Гулак, М. Костомаров, П. Куліш, О. Маркевич, а братчиками (товариство налічувало 12 осіб) – Г. Андрузький, О. Навроцький, Д. Пильчиков, І. Посяда, М. Савич, О. Тулуб, Т. Шевченко (із квітня 1846 р.).

Теоретичну глибину програми цього таємного Братства на території України у складі Російської імперії засвідчували її положення, викладені в “Книзі буття

українського народу” та в “Статуті Слов’янського братства святих Кирила і Мефодія”, головним автором яких був Костомаров, та в “Записці” Білозерського, де задекларовано завдання та пунктировані способи його вирішення: побудова майбутнього суспільства на основах християнської етики, здійснення суспільних реформ у сферах культури, освіти тощо – аж до скасування кріпацтва та суспільних станів; створення реальної конфедерації рівноправних слов’янських націй на чолі з Україною, встановлення демократичних прав і свобод – аж до ліквідації царського самодержавства.

Цю однозначно радикальну програму (Андрузький вважав: “Щоб створити Україну, необхідно зруйнувати Росію...”) створення слов’янської козацької республіки аж до формування монархічної федерації у складі України та Росії підтримали революційно налаштовані чехи, поляки, білоруси, литовці, навіть деякі росіяни, хоча за всіх рис конституційності та запозичення моделі такого суспільства в Північно-Американських Сполучених Штатах (програма передбачала створення семи автономних штатів: Україна з Галичиною, Крим, Чорномор’я, Сербія, Болгарія, Бессарабія, Польща) вона мала риси стихійності, не містила конкретних пунктів-рекомендацій повалення царського режиму та побудови української держави. Навіть серед діячів цього загальнослов’янського опору не було ментально-монументального ідеологічного єднання: для поляків у складі Російської імперії ідеалом була свобода в різних її ієрархіях, виявах, розуміннях, а для більшості національно свідомих українців – соціальна рівність.

Водночас закономірно виникали суперечності між конкретними репрезентантами імперських та підімперських поглядів, показовим прикладом яких є відомий агресивний випад великороса В. Белінського проти малороса Т. Шевченка: “Якщо пани кобзарі думають своїми поемами принести користь нижчому класові своїх співвітчизників, то в цьому вони дуже помиляються <...> позбавлені простоти вигадки й розповіді, сповнені викрутасами й замашками, властивими всім поганим піітам, часто ніскільки не народні, хоч і підкріплюються посиленнями на історію, пісні, перекази, – і, отже, згідно з усіма цими причинами вони незрозумілі простому народові й не мають нічого з ним симпатизуючого” [2, 39].

По-різному братчики та їх прихильники бачили й шляхи та методи досягнення цих ідеалістичних цілей суспільної гармонії в певних геополітичних координатах. Костомаров, Куліш, Білозерський, Маркович, Тулуб, Пильчиков були апологетами послідовної просвітницької діяльності та еволюційних реформ, а найрадикальніші (Андрузький, Гулак, Навроцький, Посяда, Савич, Шевченко) у різних формах закликали до революційної боротьби – народного повстання, щоби скасувати кріпацтво, повалити самодержавство.

Загалом активні громадсько-політичні члени Кирило-Мефодіївського братства зустрічалися, дискутували, розповсюджували свої програмні документи, листівки “До братів-українців”, “До братів-великоросів і поляків”, поетичні твори Т. Шевченка, читали проповідницькі лекції, збирали кошти для народних шкіл, видання нових підручників, які ж часто-густо самі писали, приміром, підручник з історії України “Повість про український народ” (1846) П. Куліша. Закономірно, що вищеназвані західноєвропейські ідеї мали вплив на погляди членів Товариства, котрі не завжди сприймали їх як пряме теоретичне керівництво до практичних дій, але й дискутували, полемізували з ними, як-от Костомаров антикріпосницькою “Книгою буття...” із “Книгою народу польського і польського пілігримства” А. Міцкевича з її пафосом винятковості польської нації. Чим не паралелі теперішніх польсько-українських стосунків у контексті Волинської трагедії, не кажучи вже про стосунки українсько-американські чи українсько-російські? Культурно-інформаційне поле Україна-Європа було заповнене взаємовигідним довірливим чи полемічно-дискусійним обміном

ідеями та моделями побудови справедливого суспільства (“раю на Землі”) ще тоді, адже цілком очевидні аналогії поміж програмними постулатами Кирило-Мефодіївського братства та прогресивними ідеями італійця Дж. Мадзіні. Братчики як активні учасники творення нації та демократичного клімату в об’єднаній Україні природно й закономірно були знайомі з англійськими, французькими, німецькими періодичними виданнями того часу, де теоретичні статті друкували Й. Гердер, Й. Фіхте, Й. Шіллер, а літературні твори – Дж. Байрон, Й. Гете, Й. Шілер.

Звідси і європоцентричні ідеї кирило-мефодіївців, які, до речі, подекуди антагоністично відрізнялися від ідей “класичних” слов’янофілів, що про них пізніше писав М. Грушевський у публіцистичній брошурі “Якої ми хочемо автономії та федерації”, у статті “Очищення огнем”, де критикував шовіністичну політику більшовицької Росії щодо України, зокрема, зазначаючи: “... московська буржуазія всяких сортів сподівається, що цим більшовицьким “товаришам” справді вдасться “вбити хохла”, і більшовизм, перш, ніж загинути самому, підріже і кине під ноги московському капіталізму назад Україну з її хлібцем, цукорцем, вугіллям та іншими добрими речами” [5, 137-150]. Пізніше, у 1920 – 1930-х роках, це трансформувалося в переконливі гасла Миколи Хвильового “Дайош Європу!”, “Геть від Москви” про орієнтацію української інтелігенції, умовно кажучи, між Заходом і Сходом із їх часто полюсними ідеологіями, виразне протистояння яких у різних формозмістах періодично активізується. У наш час це ідеологія тих представників української нації, котрих зовнішні сили називають “сепаратистами” чи “бандерівцями”. Криза довіри частини українського суспільства цілком очевидна, відтак те, що говорять і пишуть одні його репрезентанти, не значить, що вони саме так думають і діють. Тобто фундаментальна фальш, прірва між словом, ділом і думкою представників еліти й народу така значна, що втрата територій і шокова депопуляція через вимирання та еміграцію стають закономірними, враховуючи, звичайно, і зовнішні чинники агресії Росії, національно лояльні імперські репрезентанти якої, до речі, називали цих же кирило-мефодіївців послідовниками декабристів.

Урешті, дуже важливо в дискурсі довіри зрозуміти-відчути синдром зради, щоби при нагоді використати досвід для неповторення аналогічних помилок і недоглядів, через що може припинити існування та чи та таємна громадська структура зі шляхетними в певних естетично-етичних координатах ідеями. Модель стосунків Ісуса Христа з апостолами, політичною владою та народом тут може бути показовим психосуспільним прикладом, про що детально

мовлено в нашій книжці: “Його стосунки із політичною Владою, які мали б детермінуватися формулою: “Віддайте кесареве кесареві, а Богові Боже” (Лука, 20, 25), на практиці деформувалися у драматичні до символічності” [10, 28].

У цьому контексті важливо мати на увазі древній, очевидно як сам вид гомо сапієнс, симптом зрадництва (юдства у християнській системі координат) у всіх його субстанціях – від відкритої зради до підлої з її пасквілями, доносами тощо, в основі яких лежить квазікомунікація, просто кажучи, брехня, про що конкретніше пишемо в нашій книжці [9], де, зокрема, цитуємо ще одного українського авторитетного письменника та громадсько-політичного діяча – В. Винничека: “Жандарму можна брехати, бо се підказує мені й розум і почуття: правдивістю з ним я загублю й себе й своїх товаришів. Можна брехати навіть товаришу, коли брехнею врятуєш його. Але, коли я брешу своєму товаришу й врятовую себе, тоді я брешу не лише йому, але також і своєму соціальному почуттю” [4, 471].

Тодішній студент Київського університету святого Володимира, провокатор Олексій Петров, який увійшов у довіру братчиків, нотуючи їхні розповіді про засади й цілі товариства, під жодну з названих виправдальних дефініцій Винниченка не підпадав. Його донос на кирило-мефодіївців заступникові куратора Київського навчального округу Михайлові Юзефовичу в березні 1847 р. окреслюється симптомом юдства з відповідною етикою, оскільки про естетику тут мови нема. Є тільки пересторога й заклик до роздумів на тему довіри/недовіри в релігійних, метафізичних та позитивістських системах координат, де фігурують гроші (“срібняки”), тобто готовність морально та матеріально заробити на відвертій зраді (за цей донос Петрову заплачено 300 карбованців і в травні 1847 р. зараховано на службу до III жандармського відділення) разом із недотриманням кодексів честі, писаних і неписаних, не кажучи вже про недостатню релігійну віру в праведність колективної справи, адже віруюча людина передбачає “по писанію” для себе і ближнього суд Божий, а не людський, зняряддя якого християнин не має бути, адже й одна із заповідей Божих звучить однозначно: “Не судіть, і судимі не будете”.

Отож не судитимемо й студента Петрова, узявши до уваги лише печальний факт зради зсередини, яка часто призводить до “законної” ліквідації того чи того праведно-гнівного національного, класового, гендерного, расового громадського руху, протесту. Так учинили й з Кирило-Мефодіївським братством: інформація про нього через “центрально-шпигунську контору” графа Орлова дійшла аж до царя Миколи I, котрий особисто, як і колись декабристами, зайнявся підсудними справами національних бунтівників, заарештованих і засуджених до різних термінів ув’язнення-покарання. Особливо симптоматичний особистісний аспект стосунків в екзистенційних рамках “цар – поет” між Миколою I і Т. Шевченком, якому самодержець заборонив писати й малювати (див.: [8]). Також “Кобзар” Т. Шевченка, “Повість про український народ”, “Україна” та “Михайло Чернишенко” П. Куліша, “Українські балади” й “Гілка” М. Костомарова заборонені та вилучені із продажу.

Урешті, діяльність Братства, біографії та долі його членів детально вивчені нині з усіма іноді полюсними інтерпретаціями, трактуваннями, текстами й підтекстами як у публікаціях самих кирило-мефодіївців, так і в дослідженнях О. Кониського, С. Єфремова, Д. Багалія, М. Грушевського, М. Возняка, у тритомному виданні “Кирило-Мефодіївське товариство” [6].

Водночас такі суспільні явища закономірно обростають інформаційними вірусами: плітками, чутками, фантазіями, – котрі породжують легенди й антилегенди, сприяючи творенню клімату довіри в суспільстві або ж іще більше розмиваючи, затуманюючи його, приводячи націю до загострення хронічних хвороб як результат порушення законів Універсуму, що основані на правді, адекватності, інстинкті самозбереження та здоровому глузді, а не на красивій

фальші. Це однозначно спричиняє порушення фізіологічної, духовно-душевної рівноваги суспільного організму і його смерть. До речі, цікаво в цьому контексті простежити життєтексти та тексти членів Кирило-Мефодіївського товариства після їх звільнення, як і прочитати книжку Петрова, де він доводить, що не був донощиком.

Загалом же, Кирило-Мефодіївське братство ввійшло в історію як спроба формулювання та здійснення програми українського національного руху, пов'язаного з польським національним визвольним рухом, об'єднання котрих було небезпечним для існування Російської імперії, що її принципом, подібно до всіх світових імперій, було "Розділяй і владарюй". Тому реакція російських інтелектуалів (того ж В. Белінського, редактора М. Греча), як би назвали тодішню інтелігенцію тепер, була в цілому принизливою для української національної честі й гідності, адже практично всі вони виступали за логічність покарань урядом кирило-мефодіївців: "Ох мені ці хохли! Адже барани – а ліберальничать, в ім'я галушок і вареників зі свинячим салом! А з другого боку, як і скаржитися на уряд? Який же уряд дозволить проповідувати відторгнення від нього області?" [2, 177, 330], "Уродженці західних губерній – річ інша: з ними потрібно вдаватися до інших заходів, особливо дбати про поширення російського духу і мови" [3, 341]. А в 1848 р. журнал "Читання Імператорського Общества Історії і Старовин Російських" у цьому контексті наголошував на єдності Малої і Великої Русі, називаючи малоросіян "руськими людьми", що явно резонує з теперішньою ідеологією "русского мира" з усіма її доктринами, постулатами, теоріями та практиками.

2. Майже в цей же час в іншій частині етнічної України, спочатку у Львові (у 1861 р.), а пізніше в Чернівцях, які була під владою іншої – Австрійської – імперії, дієві українські патріоти також заснували громадську організацію – культурологічне товариство "клубного типу" "Руська Бесіда", котра своїм завданням ставила "просвітництво серед українців герцогства Буковина". Цей довгоіснуючий (до приходу в 1940 р. радянської влади на цю українську землю) "Руський Народний Дім" також виник на інерції хвилі європейської "Весни народів", коли романтично активізувалися національні рухи всіх меншин, що населяли сусідські (Російську та Австрійську) імперії – "тюрми народів".

І якщо в Росії українці зросійщувались, то, приміром, у тій же Буковині – онімечувались, залишаючись загалом неграмотними, неосвіченими, не маючи до середини XIX ст. жодного україномовного навчального закладу і навіть своєї церкви, яка на цій території була "румунською". Тому першим свідомим національним рухом, "початком пробудження Буковинської Русі", пошуком і закріпленням національної ідентичності, послугуючись модерною термінологією, українців Буковини закономірно стало відзначення третьої річниці смерті об'єднуючої у сфері духу особистості – Т. Шевченка. Панахиду організували богослови чернівецької духовної семінарії із благословення Владика Євгенія в Чернівцях, відправу здійснив отець і вчитель української мови в реальній школі Ізидор (Мартинович). Це був акт протистояння свавілля румунської боярської влади в церковній сфері.

Тобто в Західній Україні українське товариство створили не українські інтелектуали, як у Києві, а національно свідоме духовенство (згадаймо біографії творців-видавців "Русалки Дністрової"), яке з постаттю Т. Шевченка таки добилося мовного паритету в богослужінні. Українській (руській – казали в

цьому регіоні) мові румунська влада надала офіційний статус, закономірно звинувативши в сепаратистській (як би тепер сказали) діяльності Владика Євгенія, котрий при тотальній румунізації цієї етнічно української території створив першу українську організацію на Буковині, залучившись підтримкою протоієрея Василя (Продана) й архідиякона Теоктиста (Дроня). Це привело до створення 31 жовтня 1868 р. в домі священика Николая (Драчинського) “Руської Бесіди”, метою якої було “задоволення культурних потреб українців Буковини”. До розробки статуту (за основу було взято статут львівської “Руської Бесіди”) разом зі священиками Проданом і Дронем узялися професор І. Глібовицький, доктор права Л. Сахнович, гімназійний професор І. Драник, ректор православного училища отець Іларій (Филипович), радники консисторії отці Коморошан та Прокопович.

На установчих зборах із дозволу крайового уряду 26 січня 1869 р. у Чернівцях за участі близько 200 осіб, третя частина яких – священнослужителі, товариство “Руська Бесіда” офіційно заявило про своє реальне існування і після переконливого виступу С. Воробкевича прийняло Статут, котрий складався з 10 розділів і 42 параграфів. У документі йшлося про те, що головною метою діяльності національної громадської організації було “піднесення просвіти і провадження товариського життя” через створення бібліотек, видання книг, часописів, пошкваллення спілкування між репрезентантами українського народу, для чого було відкрито Руський Народний Дім у Чернівцях. А першими обраними керівниками в ньому стали отець Василій (Продан) та (секретарем) отець Теоктист (Дронь), про що тоді резонансно інформували періодичні видання “Слово”, “Czernowitzer Zeitung”, “Gazeta Narodova”, а сам С. Воробкевич написав пісню, присвячену цій події, – “Чом красна Буковина...”.

Товариство постановило видавати часопис, питання мови якого (“народної чи книжної”) гаряче полемізувалася, що в результаті привело до серйозного “москофільсько-народовського” конфлікту, початку ідеологічного розколу і довготривалої кризи в ньому, адже “Руській бесіді” допомагав коштами та літературою російський консул у Чернівцях Назімов. Це відторгло від товариства значну кількість місцевої української “народовської” інтелігенції і закономірно викликало підозру австрійської імперської влади його відвертим москофільством, прихильником якого був перший керівник, отець Василій (Продан), котрий об’єднання українців на цих теренах убачав у злуці з великоросами, парадоксально сприяв збільшенню тріщини між “народовцями” та “москофілами” – двома ідеологічними гілками української нації. Продан намагався тримати паритет і не допускати повного громадянського розколу.

“Руська бесіда” не була таємною, на відміну від Кирило-Мефодіївського товариства. Незважаючи на релігійну програмну основу (адже керували організацією особи духовного чину), попри всі ідеологічні суперечності всередині неї, зменшено ментальну прірву між групами-стратами українців (від українців-професорів, священиків – до селян) шляхом організації читань, лекцій, творів для неписьменного населення, виданням першої української газети на Буковині “Буковінская Заря” (перше число вийшло друком 2 листопада 1870 р.). Разом із протистоянням офіційній окупаційній владі “Руська бесіда” мусила вести боротьбу в різних формах із представниками інших національних громадських формувань, як-от із румунами, хоча доволі доброзичливими були взаємини з поляками, німцями, що також симптоматично й закономірно проєктовано на сьогоднішню геополітичну ситуацію із природним “життєвим потягом” брати уроки в історії, котра зазвичай ходить по спіралі. І народження таких українських громадських організацій на окупованих територіях зі знаковими гаслами: “Не Москва, не чужі заповоги є нашим помічником, але власна праця над піднесенням нашого народу” (Див. [12, 64-

74]), – свідчення здорового, перманентного інстинкту самозбереження нації з її головними атрибутами, одним із яких є мова, попри зовнішній тиск аж до тимчасової втрати території та внутрішні протиріччя. Саме “Руська бесіда” організувала протести і підготувала лист-звернення до цісаря, виступивши проти заборони буковинським сеймом офіційного використання української мови. Зокрема, С. Воробкевич у своєму виступі на зборах організації заявив, що “румуні є братами українців по вірі, але найбільшими (політичними) ворогами”, закликаючи активно протистояти тиску румунських шовіністів. Ці факти також потрібно пам’ятати сучасним українцям, і не мати ілюзій щодо наших експансивних сусідів, і не концентруватися лише на російській загрозі.

Щодо еволюції самої “Руської бесіди”, то варто зазначити, що на зміну москвофілам у 1884 р. до її керівництва прийшли народовці й організація стала ще виразнішим буковинським відповідником галицької “Просвіти”, про яку піде мова нижче. Ці громадсько-освітні організації “ширили просвіту і підносили добробут руського народу на Буковині”, маючи, зокрема, у 1905 – 1919 рр. філіали й хати-читальні в інших містах і містечках краю та видаючи з 1885 р. під патронатом “Руської бесіди” газету “Буковина”, популярні книжки з історії Буковини, “Бібліотеку для молоді, селян і міщанства” (1885 – 1894), “Ластівку” (1894 – 1906), “Читальню” (1911 – 1914), “Буковинський Православний Календар” (1874 – 1918), підручники, твори Ю. Федьковича, того ж С. Воробкевича. Водночас засновано громадсько-культурні суборганізації на кшталт “Міщанської читальні” (1880), Руського драматично-літературного товариства (1884), “Руської (згодом Української) Школи” (1887), “Жіночої громади” (1906) тощо. Урешті з допомогою “Руської Бесіди” в 1899 р. створено кафедри української мови і літератури, практичного богослов’я, церковнослов’янської мови в Чернівецькому університеті. Громадська організація поневоленої нації брала на себе всі політичні, економічні, духовні, інформаційні функції, що їх нації-імперіалу, незалежній нації давала державна влада, тому румунська окупаційна адміністрація у 1918 р. заборонила діяльність читалень, ліквідувала в 1938 р. Українську національну партію, аж доки в 1940 р. “Руська бесіда” як громадська організація була зовсім заборонена новою радянською владою.

Тепер же маємо змогу спостерігати нове, повторне, коло історичної спіралі і дієво виправити всі помилки, недогляди, хиби, які були допущені в першій версії.

3. Підтвердження всіх попередніх сентенцій та узагальнень – історія ще однієї української національної громадської організації “Просвіта” (розповсюдження знань як процес і відповідна діяльність), що її було засновано 8 грудня 1868 р. з офіційного дозволу Міністерства освіти від 2 вересня того ж року в столиці Галичини – Львові. Ще раніше, у березні 1868 р., створено Комітет із представників студентської молоді для протистояння провладним австрійсько-цісарським та москвофільським тискам на вияви українського національного буття в усіх сферах. На відміну від “Руської бесіди”, керували якою спершу священики, “Просвіту” очолив професор Академічної гімназії А. Вахнянин, а до конституційного комітету товариства обрані знакові на той час галицькі гуманітарні діячі, зокрема О. Борковський, М. Коссак, О. Огоновський, О. Партицький, Ю. Романчук. Метою створення товариства заявлено повернення до ідей, задекларованих ще в 1848 р. Головною Руською Радою та Собором Руських Вчених, – окремішність українців поміж поляками та росіянами, соборність української нації від Карпат до Кубані. Найточніше це висловив Андрій Січинський, тоді ще студент: “Кожний нарід, що хоче добитися самостійності, мусить передусім дбати про те, щоби нижчі верстви суспільності, народні маси піднесли до тої ступені просвіти, щоб ця народна маса почула себе членом народного організму, відчула своє міщанське й національне достоїнство й узнала потребу існування нації як окремішньої народної індивідуальності; бо ніхто інший, а маса народу є підставою

усього” [7]. Отож дуже важливою була опіка “Просвіти” над українською школою. Відповідну відозву організація ухвалила 11 лютого 1869 р.; у документі, зокрема, зазначалося, що “поза школою не знаходить українська дитина ніякого духовного корму, через котрий самосвідомість, моральність і добробут у народі могли би чимраз більше розвиватися”. Як і кирило-мефодіївці та “Руська бесіда”, “Просвіта” активно готувала підручники для українських шкіл, друкувала й розповсюджувала книжки для українців, залучаючи до цього процесу та редагування таких відомих письменників, як Ю. Федькович, М. Коцюбинський, знаходила порозуміння із громадськими організаціями інших націй, поневолених цісарською імперією, боролася з тиском офіційної влади, нападками русофільського “Слова”, видавала періодичне “Письмо з “Просвіти””, а з 1880 р. – народовську газету “Діло”, редактором якої був Володимир Барвінський.

“Просвіта” набирала все більших суспільно-політичних обертів, інколи авангардно випереджаючи час, ініціювала створення першого легального українського відверто політичного товариства “Народна Рада”, ремісничого товариства “Зоря” в 1884 р., організувала курси неписьменних, вечорниць-читання, постановки театральних вистав, позичкові каси, рільничо-господарські, промислові спілки, кооперативний рух, перевезення на Личаківський цвинтар праху М. Шашкевича, маніфестації з нагоди 50-річчя скасування кріпацтва, 100-річчя “Енеїди” І. Котляревського тощо. Проте найважливішим видається той факт, що народовські члени “Просвіти” в 1899 р. заснували Національно-демократичну партію, залучилися підтримкою духовенства, зокрема тодішнього єпископа Андрія Шептицького, дедалі активніше виступали за єдність українських земель, відкривали свої філіали в Одесі, Катеринославі, Житомирі, Києві, Чернігові, Миколаєві, на Закарпатті, навіть на Дону, далекосхідному Зеленому Кліні, у Боснії, Хорватії, Сполучених Штатах Америки. Хоча, приміром, царська адміністрація закрила “Просвіту” в Чернігові в 1911 р. та не дозволила відкрити її філіали в Полтаві, Харкові, де попри все діяло “Українське літературно-етнографічне товариство імені Квітки Основ’яненка”. Тому російська окупація Львова в 1914 – 1915 рр. завдала значної шкоди “Просвіті”, ліквідувавши багато патріотичних бібліотек та будинків-читалень, репресувавши чимало активних діячів національного опору. Але вже в 1918 р. ця громадська організація знову відродилася разом із воскреслою державністю України за допомогою Міністерства освіти Західноукраїнської народної республіки. Потому польська окупаційна влада арештувала голову Товариства Івана Кивелюка, і просвітянське життя знову занепало до початку 1920-х років, коли було проведено “Свято Просвіти” і яскраво відзначено 60-річчя від дня смерті Т. Шевченка зі створенням видавничого фонду “Учітєся, брати мої!”, окремого видавництва “Червона Калина”, перепоховання І. Франка. І коли в кінці 1920-х років польська влада почала нову хвилю наступу на свідоме українство, першою під удар потрапила активна й популярна тоді “Просвіта”, яка не склала духовної зброї, і вже в 1930-х роках кількість її членів досягла близько 500 тисяч, під її патронатом діяло 11 комісій, зокрема бібліотечна, видавнича, господарсько-фінансова, просвітньо-організаційна, освітньо-виховна, театральна-співова, комісія для боротьби з неписьменністю тощо.

Ще тяжчі часи “Просвіта” переживала після 1937 р., коли польська окупаційна влада жорстко й жорстко боролася із виявами українського суспільно-політичного та культурно-освітнього буття, аж до приходу в 1939 р. на Західну Україну радянської влади, яка зовсім закрила “Просвіту”. Німецькі загарбники не дозволили відновити організацію, і вона існувала лише за межами України, де національно активні українські емігранти відзначили її 100-річний ювілей.

А в материковій Україні громадська організація “Просвіта” була відновлена ще під тиском комуністичної номенклатури 17 грудня 1988 р. в Києві із назвою

“Товариство української мови”, яке очолив Дмитро Павличко. 12 жовтня 1991 р. на третій позачерговій конференції Товариство української мови імені Тараса Шевченка було перейменоване на Всеукраїнське товариство “Просвіта” імені Тараса Шевченка, котре з 1993 р. донині очолює Павло Мовчан, попри всі внутрішні суперечності продовжуючи традицію боротьби за українську ідентичність (територію, економіку, мову, культуру) з давніми ворогами і новими викликами, виокремлюючи з себе у світ більшість сучасних націоцентричних організацій і партій, заснувавши в 2015 р. всеукраїнську антипремію “Московський попихач”, прийнявши звернення до Президента України з таким, зокрема, змістом: ““Державність” української мови в Українській державі реально є декларативною; без розв’язання фундаментальних питань гуманітарної політики (мова, культура, історія), які формують національну ідентичність, ми, як народ і держава, не відбудемося; нинішня криза, яка призвела до втрати частини української території, – через відсутність належної україноцентричної гуманітарної політики у сферах освіти, інформаційній та мовно-культурній” [11].

А в цей же час суттєво поживається й антиукраїнська активність інших геополітичних сусідів із їх територіальними претензіями, про що виразно свідчать, наприклад, свіжі матеріали про виступ Юрія Шухевича у Верховній Раді України, як-от: “Шухевич звинуватив Польщу в колоніальних амбіціях” [13] тощо. Тобто криза довіри між країнами, окремими їх інституціями – церква (міжконфесійна боротьба), держава, культура – та людьми на різних репрезентативних та екзистенційних рівнях і далі зростає. І лише справжня, непоказова віра, перехід на вертикальну духовно-релігійну систему координат кожної людини зможе допомогти зрівноважити загальнолюдську вітальну суспільно-політичну (горизонтальну) систему й оберігти її від реальної світової війни, яка може стати останньою в історії людства, адже має всі шанси знищити саме людство разом із його колискою (за Ціолковським) – планетою Земля. У цьому контексті такі громадські організації як Кирило-Мефодіївське товариство, “Руська бесіда”, “Просвіта” однозначно є каталізаторами-регуляторами, ідентифікаторами природного розвитку соціальних систем із суперечливою, але динамічно врівноваженою єдністю національних, класових, расових, гендерних тощо ідентичностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Баумейстер А.* Про відповідальність думаючих людей // День. – 2016. – 20 жовтня.
2. *Белінський В.* Полн. собр.соч. – Т. 5. – Москва, 1954.
3. *Видок Фиглярин.* Письма и агентурные записки Ф. В. Булгарина в III отделение / Сост. А. И. Рейтбалт. – Москва, 1998. – Н. 3.
4. *Винниченко В.* Про мораль пануючих і мораль пригноблених // Наш голос. – 1911. – Ч. 9-10.
5. *Грушевський М.* Якої ми хочемо автономії та федерації // Грушевський М. С. Твори: у 50 т.; редкол.: П. Сохань (голов. ред.), Я. Дашкевич, І. Гирич та ін. – Львів: Видавництво “Світ”. – 2007. – Т. 4. Кн. 1.
6. *Кирило-Мефодіївське товариство.* У 3 томах. – Київ.: Наукова думка, 1990. – Т. 1. – 544 с.; Т. 2. – 696 с.; Т. 3. – 440 с.
7. *Мельник І.* Товариству “Просвіта” 145 років. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zbruc.eu/node/16373>
8. *Мельниченко В.* Михайло Грушевський: “Обвинувачення Шевченка в малюванні карикатур...” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovoprosvity.org/2016/06/02/mixajlo-grushevskij-obvinuvachennya-shevchenka-v-malyuvanni-karikatur/>
9. *Павлюк І.* Діагностика і прогностика брехні: екскурси в теорію комунікації. – Львів: Сполом, 2003. – 80 с.
10. *Павлюк І.* Митець – Влада – Преса: іст.-типолог. аналіз: монографія / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаніка. НДЦ періодики. – Луцьк: Надстир’я, 1997. – 112 с.
11. *Тимошик М.* “Московський попихач” – нова всеукраїнська премія // Жінка-УКРАЇНКА. – 2015. – 17 черв.
12. *Філіпчук В.* Початки українського національного відродження на Буковині // Український історичний журнал. – 1999. – № 4.
13. Шухевич звинуватив Польщу в колоніальних амбіціях // Корреспондент.net. – 27 серпня 2016 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/ukraine/3737262-shukhevych-zvynuvatyv-polschu-v-kolonialnykh-ambitsiakh>

Отримано 24 січня 2017 р.

м. Львів